

SÜNNETİN TÂRİHÎ SÜRECİ HAKKINDA FAZLURRAHMAN'IN GÖRÜSLERİ

Dr. Ahmet UYAR

E. Ü. İlahiyat Fakültesi

uyar@erciyes.edu.tr

Özet

Nebevî Sünnet'i, mutlak olarak spesifik bir muhtevâ ile dolu (bir şey) olmaktan çok, genel bir semsiye kavram olarak gören Fazlurrahman'a göre: Sünnet, cemaatin icmâi ile özdestir ve dolayısıyla ilim adamlarının içtihadı ile siyasi otoritelerin devleti gün be gün yönetirken yaptıkları içtihadları da içermektedir. İlk dönemin kadıları, fakihleri, teorisyenleri ve siyâsîleri, Nebevî modeli (sünnet), Müslümanların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yorumlamışlardır. Her nesilde ortaya çıkan malzeme, yasayan sünneti oluşturmıştır. Su halde hadis, bu yasayan sünnetin sözlü bir biçimde yansimasından başka bir şey değildir.

Fazlurrahman bu iddialarını ispat sadedinde, bazı yorum ve akli çıkarımlarının yani sıra birtakim tarihi belge ve bilgileri de mesned olarak zikretmektedir. Delil olarak sunulan bu tarihi belgelerden, bizim büyüteç altına almaya çalıştığımızla ilgili olarak açıkça görülmektedir ki bunlar, Fazlurrahman'ın iddialarını teyid etmekten uzaktır.

Anahtar Sözcükler : Hadis, Sünnet, Yasayan Sünnet, İçma, İctihad

I. Giriş

Bu yazımızda biz, sünnet anlayışı ve buna bağlı olarak da sünnet tanımı, klasik hadis usulü eserlerinde yer alan ve genel kabûle mazhar olan sünnet anlayışı ve tanımlarından oldukça farklı olan Fazlurrahman'ın, sünnetin muhtevâsi ve târihî süreci hakkındaki görüşlerini, 'Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu' adıyla Türçe'ye çevrilmiş olan 'Islamic Methodology In History'¹ adlı eserini esas alarak özetlemeye ve Fazlurrahman'ın sünnet anlayışını temellendirmede kullandığı argümanlarından en önemlisi olarak gördüğümüz üç tanesi ile ilgili birtakim hususlara dikkat çekerek bazı değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız. Değerlendirmelerimizi sadece üç argüman üzerinde toplamamızın iki sebebi bulunmaktadır ki bunlardan birincisi, bu yazının maksatları arasında Fazlurrahman'ın tüm iddia ve argümanlarının serdedilip kritize edilmesinin bulunmaması, ikincisi ise burada

üzerinde degerlendirmelerde bulunacagimiz üç argümanın, bazı akli çıkarımlara ve yorumlara istinad etmeyip tarihi belgelere dayandırılıyor gözükmesindedir.

II. Fazlurrahman'a Göre Sünnetin Muhtevasi ve Tarihi Süreci

Fazlurrahman'a göre sünnet, ister fizîkî isterse zihnî eylemler söz konusu olsun, davranışla ilgili bir kavramdır; bu bakımdan bu kavram sadece basit bir eyleme değil, aynı zamanda bu eylemin fiilen tekrarlanıp tekrarlanmadığına ya da tekrarlanmasının imkan dâhilinde olup olmadığına da delâlet eder. Baska bir deyişle bir sünnet, ister bir kere ister sıkça tekrarlanmış olsun, davranış kanunudur.²

Fazlurrahman'a göre, sünnet kavramı iki anlam içermektedir.

Birinci anlamı, bizzat Hz. Peygamber'in sünneti.³

İkinci anlamı, Nebevî sünnetin yorumları, fiilî uygulama ki bu ikinci anlamdaki sünnetin içeriği icmâ ile aynıdır.⁴

Fazlurrahman, batılı araştırmacıların Nebevî Sünnet kavramını reddetmelerinin sebeplerini şu üç maddede özetliyor:

1. Bu araştırmacılar, sünnet'i oluşturan muhtevânin bir kısmının, Arapların İslâm-öncesi örf ve âdetlerinin doğrudan bir devamı olduğunu;

2. Sünnetin büyük bir kısmını ise; şahsî içtihadlarıyla, mevcut sünnet'ten ya da uygulamadan istidlallerde bulunan ve - hepsinden de önemlisi - sünnet'e dışarıdan, özellikle Yahudî kaynaklar ile Bizans'ın ve İran'ın idarî uygulamalarından yeni unsurlar ilave eden ilk dönem İslam Hukukçularının hür düşünce faaliyetlerinin bir sonucu olduğunu;

3. Nihâyet, ilk döneme ait sünnet'in bütün muhtevâsinin, - Hadis'in sonraları ezici bir hareket haline dönüşmesi ve ikinci asrın sonlarında ve özellikle üçüncü asırda bir halk hareketi haline gelmesi sonucu - sözlü olarak "Peygamber'in Sünneti" koruması altında bizzat Hz. Peygamber'e isnad edildiğini farketmişlerdir.

Fazlurrahman'ın, yukarıda aynen verdiğimiz üç madde ile ilgili mütaalâsi şöyledir: Esas itibarıyla, sünnetin gelişmesiyle ilgili yukarıdaki açıklamalar, özellikle *sünnetin muhtevâsi ile ilgili olarak doğrudur*. Ancak, 'Peygamber'in sünneti' kavramı ile ilgili görüşleri doğru değildir.⁵ Bu degerlendirmesinden hareketle, Fazlurrahman'ın, batılı araştırmacıların 'Peygamber'in sünneti nisbeten geç bir kavramdır'⁶ iddiasına katılmamakla birlikte, *sünnetin muhtevâsi husûsunda onlarla aynı kanaatleri paylaştığını* görmekteyiz.

Fazlurrahman'a göre, "Peygamber'in Sünneti" daha başlangıçtan beri geçerli ve etkili olan bir kavramdı ve sonraları da öyle kalmıştır. Hz. Peygamber'e nispet edilen sünnet'in muhtevâsi sayı olarak çok zengin değildi ve sünnet denilince de, kesin olarak, sadece Hz. Peygamber'e mahsus olan şey anlaşılmıyordu. Sünnet kavramı, Hz. Peygamber'in döneminden sonra, sadece bizzat Peygamber'in sünnetini değil, aynı zamanda Nebvî Sünnet'in yorumlarını da içeriyordu. Bu son anlamıyla sünnet, esas itibâriyle sürekli bir gelişme süreci olan Ümmet'in İcma'nın bir uzantısı olup onu da içermektedir. Geniş kapsamlı hadis hareketinden sonra, sünnet, içtihad ve icma' arasındaki organik bağlar yok olmuştur.⁷ Bu ifadeleriyle Fazlurrahman, 'geniş kapsamlı hadis hareketinden sonra' sünnetin kaynağının teke indirilip, sadece Hz. Peygamberin söz fiil ve uygulamalarının (hadislesen birikimin) esas alındığının altını çizmektedir.

Fazlurrahman, 'Nebvî Sünnet, mutlak olarak spesifik bir muhtevâ ile dolu (bir şey) olmaktan çok, genel bir semsiye kavramdır.'⁸ sözüyle de, 'Hz. Peygamber'in sünneti, ilk dönem müslümanlarının, ellerindeki yeni malzemeler ve yeni ihtiyaçlar doğrultusunda, Allah elçisinin göstermiş olduğu örneği yorumlamak suretiyle yaklaşıma çalışmaları bir idealdir ve farklı bölgelere göre değişiklik arzemiş olsa da, bu tadrîcî ama sürekli yoruma da "sünnet" denilmiştir.'⁹ ifadesiyle de sünnetin kaynağının tek olmadığına vurgu yapmaktadır.

Fazlurrahman, Evzâî'nin:

أحق من اقتدى به وتمسك بسنته رسول الله صلى الله عليه وسلم

"Kendisine tâbî olunmaya ve sünnetine uyulmaya en çok layık olan kişi Rasûlullah (s.a.v.) dir."¹⁰ sözünden hareketle şöyle demektedir: Bu ifâdenin su iki anlamı içerdigi açıktır:

1. Sünnet ya da otorite gücüne sahip bir önerme, yetkili her hangi bir kimse tarafından konulabilir.

2. Hz. Peygamber'in sünneti bütün emsallere egemendir ve dolayısıyla onlar üzerinde bir öncelik hakkına sahiptir.¹¹

Bu ifadelerden anlaşılan su ki: Fazlurrahman'a göre sünnet koyma yetkisi sadece Rasûlullah'a ait değildir. Hz. Peygamber'in dışında diğer otoriteler de sünnet koyabilir. Hz. Peygamberin koymuş olduğu sünnetler ile diğer otoritelerce konulmuş olan sünnetler arasındaki yegane fark bir öncelik-sonralık farkıdır. Peygamber sünnetinin diğerlerine önceliği vardır o kadar.

Ebû Hanîfe'nin, düşman topraklarından Islâm ülkesine dönülmeden, esirlerin alınıp satılmasını uygun bulmamasına karşı çıkan Evzâî söyle der: Halîfe Velid'in öldürülmesine kadar (126/744'te), müslümanlar, düşman topraklarında esirleri alıp-satmışlar ve bu hususta iki kişi bile ihtilaf etmemistir.

Evzâî'nin, insanların çoğunluğunun uygulamasından hareketle vardığı bu hükmü eleştiren Ebû Yusuf, bu eleştirisinin gerekçesini söyle ortaya koyar:

ليس يؤخذ في الحكم في الحلال والحرام بمثل هذا أن يقول لم يرل الناس على هذا فأكثر ما لم يرل الناس عليه مما لا يحل ولا ينهي مما لو فسرتك لك لعرفته وأبصرته عليه العامة ما قد نهي عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم إنما يؤخذ في هذا بالسنة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وعن السلف من أصحابه ومن قوم فقهاء

“Helal ve haram konularında, insanlar hâlâ böyle yapmaktalar diyerek hüküm koymak doğru olmaz. Sana açıkladığımız zaman görüp bileceğin üzere, insanların çoğu, Rasûlullah'in yasakladığı, helal olmayan, lüzumsuz işlerle uğraşırlar. Bu konuda hükümlerimize kaynak olacak şey (insanların çoğunun uygulaması değil) ancak Rasûlullah'in sünneti, O'nun ashâbindan olan selefin ve fukahânin (uygulaması) olabilir.”¹² ??

Burada, Evzâî'nin aksine, Ebû Yusuf tarafından, insanların çoğunun uygulaması hüküm çıkarmada kaynak olarak görülmemektedir.

Ebû Yusuf, Hicâzlıların sünnet anlayışlarını söyle eleştirmektedir: “Hicâz Ehli bir konuda bir hüküm veriyor ve kendilerine, kimin görüşüne (neye) dayanarak (böyle hükmediyorsunuz) denildiğinde ise:

فيقولون بهذا جرت السنة وعسى أن يكون قضى به عامل السوق أو عامل ما من الجهات

“Sünnet bu şekilde cereyan etmiştir diyorlar. Fakat, belki de bu, bir pazar görevlisinin yahut ta her hangi bir görevlinin bir kararına dayanmaktadır.”¹³

Yukarıdaki örneklerden hareketle Fazlurrahman söyle demektedir: Bu tartışmalardan, delillerden ve karşı delillerden bâzi hususlar açıkça ortaya çıkmaktadır. Öncelikle su husûsu belirtmek gerekir: Her ne kadar, Evzâî de dahil olmak üzere ilk dönem fakihleri tarafından kullanıldığı sekliyle sünnet kavramı, ideal olarak, şüpheye yer bırakmayacak şekilde Nebvî modele dayanırsa da, hal-i hazirdaki konumunda cemaatin uygulamasını da içerir.¹⁴

Fazlurrahman tarafından ‘ikinci anlamdaki sünnet’ olarak adlandırılan ve kendisine ‘yasayan sünnet’ de denilebilen bu sünnet, cemaatin icmâi ile

özdestir ve dolayısıyla ilim adamlarının içtihadı ile siyasi otoritelerin devleti gün be gün yönetirken yaptıkları içtihadları da içermektedir.¹⁵

Hız. Peygamber'in Hadisi konusuna gelince, Fazlurrahman bu konuda söyle demektedir: Hız. Peygamber'in Hadisi daha İslâm'ın baslangıcından beri var olmalıdır; bu, akli basında birinin üzerinde şüpheye düşmeyeceği bir gerçektir... Sâirlerin siirlerini, kâhinlerin kehânetlerini, hâkîmlerin ve kabile reislerinin sözlerini ezberleyip nesilden nesile nakleden Arapların, Allah elçisi olarak kabul ettikleri birinin işlerini ve sözlerini görmezlikten gelmeleri ve dolayısıyla onları anlatmaktan geri kalmaları beklenemez.¹⁶

Bize göre, Fazlurrahman'ın, sünnet anlayışının ana eksenini oluşturan 'Yasayan Sünnet' kavramı ile ilgili ifadeleri ise şöyledir: 'Yasayan Sünnet', Kuran ve sünnetin yorumlanması sonucu ortaya çıkan içerik yâni devam eden gelen süreçtir.¹⁷

İlk dönemin kadıları, fakihleri, teorisyenleri ve siyâsîleri, Nebevî modeli (sünnet), Müslümanların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yorumlamışlardır. Her nesilde ortaya çıkan malzeme, yasayan sünneti oluşturmıştır. Su halde hadis, bu yasayan sünnetin sözlü bir biçimde yansımalarından başka bir şey değildir.¹⁸ Hadis nihaî temel olarak Nebevî Modelle sahip olmakla birlikte, ilk dönem nesillerinin bu modeli esas alarak gerçekleştirdikleri eserleri temsil etmektedir.¹⁹ Hadis, ilk dönem cemaati tarafından, Hız. Peygamber hakkında yapılmış muazzam ve âbidevî bir yorumdur.²⁰

Fazlurrahman, sünnetin muhtevâsi ile ilgili iddialarının dogal sonucu olarak, mevzû hadislerle ilgili olarak da söyle demektedir: "Hadisler hakkında "Mevzû" ya da "Uydurma" terimlerini kullanmadık; ama onun yerine ifâde etme- formüle etme" terimini kullandık. Çünkü hadis, söz olarak Hız. Peygamber'e ulaşmasa da, ruhu kesinlikle ulaşmaktadır;²¹ bu bakımdan Hadis büyük ölçüde, bu Nebevî Modelin ya da rûhun, içinde bulunulan şartlar doğrultusunda yorumlanması ve ifâde (formüle) edilmesidir. Bu sebeptendir ki, "Mevzû" terimi ile es anlamlılarının, hadisin mahiyeti hakkında kullanılması yanlış olurdu. Su halde "ifâde (formüle) etme" terimi lafzen dogru bir terimdir. Hadise mevzû diyemeyiz; zîrâ Yasayan Sünnet'i yansıtmaktadır. Yasayan Sünnet ise bir uydurma değil, fakat Nebevî Sünnetin sürekli bir biçimde yorumlanması ve ifâde edilmesidir."²²

Fazlurrahman, "Hadis'in sünnet malzemesi, sünnet'in ise, bu malzemedan tefekkür yoluyla çıkarılan çözüm yolları anlamına geldiği" iddiasını teyiden söyle demektedir: "İlim-Fikih" çifti ilk dönemin kullanımında neredeyse tamamen "Hadis-Sünnet" çiftine tekâbül etmektedir.

Gayet tabii ki burada hadis, sünnet malzemesini, sünnet ise, bu malzemedan tefekkür yoluyla çıkarılan çözüm yollarını ifâde etmektedir. Bu gerçek, sünnet'in, ilk Müslüman kusakları için sadece Hz. Peygamber'in sünnetini değil, fakat aynı zamanda ondan istidlâl yoluyla çıkarılmış olan bütün fikhî çözüm yollarını, hükümleri vb. de içerdiğini kanıtlamak husûsunda – eğer bir delile gereksinim duyuyorsak – en sağlam delillerden birini oluşturmaktadır.²³

Daha sade ve kolay anlaşılabılır olması için Fazlurrahman'ın hadis/sünnet hakkındaki görüşleri sematik olarak şöyle özetlenebilir:

Nebevî Model

(Bu modeli, tarihî hadis de denilen, az sayıda sahih sünnet temsil ediyor.)

Yasayan Sünnet

(Nebevî sünnetin sürekli gelisen bir yorumu ve formülasyonu ilk Müslüman nesillerin ürünü. Temelini icthâd ve icmâ oluştuyor.)

Hadis

(Teknik hadis de deniliyor. İlk üç asırdaki yasayan sünnetin sözle ifâde edilmiş ve resmî statü kazanmış şekli.)²⁴

Yukarıda verdiğimiz semada da net olarak görüldüğü üzere, bizzat Hz. Peygamber'den gelen ve Nebevî modeli oluşturan az sayıda sünnetin zaman içinde yorumlanması ve formüle edilmesiyle 'yasayan sünnet' denilen muazzam bir birikim ortaya çıkıyor ve nihayet bu birikimin resmi bir statü kazanarak nakledilmesiyle de hadisler tesekkül etmiş oluyor.

III. Fazlurrahman'ın Sünnet Anlayışını Temellendirmede Kullandığı Argümanlardan Bazıları Üzerinde Değerlendirmeler

Fazlurrahman'ın, sünnetin muhtevası ve târihî süreci hakkındaki görüşlerine özet olarak temas ettikten sonra şimdi de, yukarıda ana hatlarıyla vermeye çalıştığımız sünnet hakkındaki görüşlerini ispat sadedinde zikrettiği delillerinden, bize göre en önemli üç tanesini ele almak istiyoruz:

1. Fazlurrahman, Islâm adli eserinde²⁵ ve bu eserine atfen Tarih Boyunca Islâmi Metodoloji Sorunu adli eserinde,²⁶ “Hasan Basrî'nin, Emevî Halîfesi Abdülmelik b. Mervân'a (65-85 h.) yazmış olduğu mektupta²⁷, kaderle ilgili olarak, Hz Peygamber'den gelmiş yazılı ya da sözlü hiçbir sünnetin mevcut olmadığını kabul etmesine rağmen, bu konuda yine de Hz. Peygamber'in sünnetinden söz eder. Bu, “Nebevî Sünnet” kavramının anlasılması husûsunda bize olumlu bir ipucu vermektedir.”²⁸ Bu mektupta, “Hasan Basrî, Abdülmelik b. Mervân'a, (v. 85/704) irade hürriyeti ve sorumluluk lehine Hz. Peygamber'den gelen hiçbir hadis olmamakla birlikte, yine de bunun Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu anlatmaktadır... Hasan Basrî'nin bu pasajı, sünnet'in tam olarak vazedilmiş kurallar serisi olmaktan çok, bir yol gösterici olduğunu açıkça gözler önüne sermekte, Müslümanların ilk dönem düşünce faaliyetlerinin temelini iste bu ‘Ideal Sünnet’ fikrinin olusturduğunu ve içtihad ile icmâ'in, bu sünnetin içinde tedricen olustugu zorunlu tamamlayıcıları ve ulasması gerekli en ileri uç noktaları olduğunu kanıtlamaktadır.”²⁹ demektedir.

Öncelikle sunu belirtelim ki, Hasan Basrî'nin, Emevî Halîfesi Abdülmelik b. Mervân'a yazmış olduğu kader hakkındaki mektuba J.Schacht da temas etmekte, fakat Fazlurrahmanın iddia ettiği gibi, “Hasan Basrî'nin, Hz. Peygamber'den gelmiş yazılı ya da sözlü hiçbir sünnetin mevcut olmadığını kabul etmesine rağmen, bu konuda yine de Peygamber'in sünnetinden söz ettiğine” dâir hiçbir iddiâda bulunmamaktadır. J. Schacht, Hasan Basrî'nin mektubunda hadislerden hiçbir iz bulunmamasına vurgu yaparak, buradan hareketle, ‘fikhî hadislerden daha önceleri ortaya çıkan dogmatik hadislerin hicretten sonra I. yüzyilin sonuna doğru veya II. yüzyilin ilk yıllarında hadis tedvîninin gerçekleştiği zamanda bile hemen hemen mevcut olmadığını göstermektedir.’³⁰ sonucuna ulaşmaktadır.³¹

Hasan Basrî'nin, Emevî Halîfesi Abdülmelik b. Mervân'a yazmış olduğu kader hakkındaki mektup, Halîfenin, “Daha önce geçen âlimlerden hiç birinden duyulmamış bir tarzda kader meselesini izah etmekte olduğun, Emîre'l-Mü'minîn'e ulaştı; Emîre'l-Mü'minîn, zamanına kadar yasayan sahâbeden hiç birinin bu konuyu senin izah ettiğin gibi anladığını ve hakkında fikir yürüttüğünü bilmiyordu; Halbuki senin salah-i hâlini, dindeki faziletini, ilme karsi olan anlayış, istek ve titizliğini biliyordu. Bütün bunlardan sonra, Emîre'l-Mü'minîn, senden nakledilen bu sözü beğenmedi. Bu meseledeki fikrini O'na yaz. Bu iddiada nereye dayanıyorsun? Rasûlullah'in ashâbindan birinin rivâyetine mi, yoksa kendi fikrine mi, yahut ta Kuran'ın tasdîk ettiği bir hükme mi? Biz bu mesele hakkında senden önce münakasa etmiş veya söz söylemiş bir kimse isitmedik, bu husustaki görüşünü Emîre'l-Mü'minîn'e bildir ve açıkla.” şeklindeki mektubuna cevâben yazılmıştır.³²

Mektupta hiç bir hadisin yer almadığı doğru olmakla birlikte, biz bu mektupta Fazlurrahman'ın iddia ettiği gibi "Hasan Basrî'nin Abdumelik b. Mervân'a, irade hürriyeti ve sorumluluk lehine Hz. Peygamber'den gelen hiçbir hadis olmamakla birlikte, yine de bunun Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu anlattığına" dâir bir ibâreye rastlayamadık. Bu durumda, Fazlurrahman'ın bu mektubu görüşlerini delillendirmede mesned olarak kullanmasının söz konusu olamayacağı kanaatindeyiz.

2. Dâru'l-Harb'te müslüman olduktan sonra, mallarını (daru'l-harpte, ehl-i harb birine) emânet ederek, Islâm beldesine hicret eden kimsenin mali ile ilgili olarak Ebû Hanîfe söyle demektedir: "Eger malından bir sey alıp onu ehl-i harb olan bir adama emanet etmisse (emanet ettiği o sey de) aynı şekilde feydir."

Evvâî, Ebû Hanîfe'nin bu görüşüne, Rasûlullah'ın Mekke'nin fethi esnâsındaki tutumunu delil göstererek karşı çıkar ve şöyle der:

أحق من اقتدى به وتمسك بسنته رسول الله صلى الله عليه وسلم

"Kendisine tâbî olunmaya ve sünnetine uyulmaya en çok layık olan kişi Rasûlullah (s.a.v.) dir."³³

Yukarıdaki olayı naklettikten sonra Fazlurrahman, Ebû Yusuf'un, Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethindeki uygulamasını istisna sayıp, sünnet kabul etmediğini, aynı şekilde Evvâî için de, Ebû Yusuf'un delil aldığı Peygamber tatbikatının sünnet teskil etmediğini belirtmektedir.³⁴ Halbuki, I. Hakki Ünal'ın da belirttiği gibi, ne Ebû Yusuf'un ne de Evvâî'nin böyle bir iddiası vardır.³⁵ Onların yaptıkları, Hz. Peygamber'in farklı zamanlardaki farklı uygulamalarına istinat etmeleridir. Evvâî'nin, Ebû Yusuf'un esas aldığı Peygamber tatbikatını sünnet saymaması gibi bir durum söz konusu değildir. Ebû Yusuf ise, Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinde izlediği tutumunun sadece Rasûlullah'ın yetkisinde ve Mekke'ye has olduğunu, dolayısıyla Hevâzin'in fethindeki uygulamalarının esas alınması gerektiğini ifade etmiştir.³⁶ Bu durumda, Fazlurrahman'ın iddia ettiği gibi, " (Ebû Yusuf tarafından) sünnet'e olan aykırılık da 'sünnet' olarak ifade edilmiştir"³⁷ demek mümkün gözükmemektedir.

3. Fazlurrahman, Islâm adli eserinin 80. sayfasında, Ebû Dâvud'un Ahmed b. Hanbel'den naklettiği:

في هذا الحديث خمس سنن

'Bu hadiste bes sünnet bulunmaktadır.'³⁸ rivâyetiyle alakalı olarak su değerlendirmelerde bulunmaktadır: Sahâbîler (ve bâzi durumlarda tâbîler)

devrinden sonra sünnet artık fiilî tatbikattan değil, sadece açık bir şekilde rivâyet edilen hadisten çıkarılabilmistir. *Fakat her hangi bir devirde yorum yoluyla bir hadisten yapılan sonuçlamalara sünnet adinin verilmesi son derece önemli, dikkate değer bir husustur.* Nitekim Ebû Dâvud (v.275/888), bir hadis rivâyet ettikten sonra söyle mütalaa etmektedir: ‘Bu hadiste bes sünnet bulunmaktadır.’ Yâni amelî kurallar niteliğindeki bes husus bu hadisten çıkarılabilir.³⁹

Ebû Dâvud, Sünen’inde, Kitâbu’l-Cenâiz’in 80. babında, Ibn Abbas kanaliyla su hadisi nakletmektedir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ وَقَصَّته راحلته فمات وهو محرَّم فقال كفنوه في ثوبيه واغسلوه بماء وسدر
ولا تحمروا رأسه فإن الله يبعثه يوم القيامة يلي

“Nebî (s.a.v.)’e, ihramlı iken bineginden düşerek, boynu kırılıp ölen bir adam getirilir. Hz. Peygamber de: (Bu kimseyi) iki elbisesi ile kefenleyin, su ve sidr ile yıkayın, kafasını örtmeyin, Allah (c.c.) onu kıyamet gününde telbiye eder halde diriltecektir.” buyurur.⁴⁰

Asagida zikredeceğimiz, Ahmet b. Hanbel’in sözünü ise sadece Ebû Dâvud nakletmektedir. (Ahmed b. Hanbel’in bu sözü müsnedinde bulunmamaktadır.)

قال أبو داود سمعت أحمد بن حنبل يقول في هذا الحديث خمس سنن كفنوه في ثوبيه أي يكفن الميت في ثوبين
واغسلوه بماء وسدر أي إن في النسولات كلها سدرًا ولا تحمروا رأسه ولا تقربوه طيبًا وكان الكفن من جميع المال

(Mezkûr hadisten hemen sonra) Ebû Dâvud söyle demektedir: Ahmet b. Hanbel’i söyle söylerken isittim: Bu hadiste bes sünnet vardır: “O’nu iki elbisesi ile kefenleyin” yâni: ölü iki elbise ile (iki kat) kefenlenir, “O’nu su ve Sidr ile yıkayın” yâni: Yıkamanın tamamında Sidr kullanılır, “Kafasını örtmeyin”, güzel koku sürmeyin, kefen malin tamamındadır (vefat edenin terekesinden karsılanır).⁴¹ ?

Burada öncelikle suna isaret etmek gerekiyor ki, “*Bu hadiste bes sünnet bulunmaktadır.*” Mütalaası, Fazlurrahmanin iddia ettiği gibi Ebû Dâvud’a değil, Ahmed b. Hanbel’e aittir. Ebû Dâvud sâdece nâkildir. Metinlerin Arapçalarından da görüleceği üzere, “Bu hadiste bulunan bes sünnet” mezkur hadis içinde belirtilen (altı çizili) hususların tekrar ta’dâd edilmesinden başka bir şey değildir. Yâni, yeni ve hadiste isaret edilmemiş farklı bir uygulama çıkartılması söz konusu değildir. Bu durumda, mezkûr naklin mevcut hâliyle, Fazlurrahman’ın “*Her hangi bir devirde yorum yoluyla bir hadisten yapılan*

sonuçlamalara sünnet adinin verilmesi” iddiasına mesned teskil edemeyeceği kanaatindeyiz.

IV. Sonuç

Yukarıda serdettiğimiz değerlendirmelerimiz muvacehesinde, Fazlurrahman’ın sünnetin muhtevasi ve târihî süreci hakkındaki görüşlerinin ve özellikle bu görüşlerini dayandırdığı mesnedlerinin dikkatlice ve derinlemesine tetkik edilmesi gereği açıkça ortaya çıkmaktadır ki, zâten biz de bu çalışmamızla bu husûsun altını çizmek istedik. Mesnedleri ortadan kalkan görüşlerin subjektif ve spekülâtif yorumlar olmaktan öteye gidemeyeceği ise ilim ehlinin mâlûmudur.

KAYNAKÇA

- A'ZAMÎ**, M. Mustafa, **İslam Fikhi ve Sünnet**, Oryantalist J. Schacht'a Elestiri, Çev. Mustafa Ertürk, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- AHMED B. HANBEL**, **Müsned**, I-VI, Çağrı Yayınları, II. Baskı (ofset), İstanbul, 1992.
- BUHÂRÎ**, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, **el-Câmiu's-Sahîh**, I-VIII, Çağrı Yayınları, II. Baskı (ofset), İstanbul, 1992.
- DOĞAN**, Lütfî- **KUTLUAY**, Yasar, "*Hasan Basri'nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervan'a Mektubu*", A.Ü.I.F. Der. III, Sayı 3-4, Ankara, 1954.
- EBÛ DÂVÛD**, Süleyman b. El-Es'as, **Sünen**, I-V, Çağrı Yayınları, II. Baskı (ofset), İstanbul, 1992.
- EBÛ YUSUF**, Yakub b. İbrahim, **er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâi**, Tah., Ebu'l-Vefa el-Efganî, Lecnetu İhyâi'l-Maârifî'n-Numaniyye, Misir, 1357.
- FAZLURRAHMAN**, **Islamic Methodology In History**, Islamic Research Institute, İnd. Reprint, İslamabad, 1984.
- FAZLURRAHMAN**, **İslam**, Çev. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Selçuk yayını, İkinci Baskı, İstanbul, 1992.
- FAZLURRAHMAN**, **Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu**, Çev. Salih Akdemir, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1995.
- İBN MÂCE**, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen**, III, Çağrı Yayınları, II. Baskı (ofset), İstanbul, 1992.
- KIRBASOĞLU**, M. Hayri, "*Ehlu's-Sunne Kavrami Üzerine*", İslami Araştırmalar Der., Sayı 1, Temmuz, 1986.
- MÜSLİM**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuseyrî en-Nisâbûrî, **el-Câmiu's-Sahîh**, I-III, Çağrı Yayınları, II. Baskı (ofset), İstanbul, 1992.
- TIRMİZÎ**, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ, **Sünen**, I-V, Çağrı Yayınları, II. Baskı (ofset), İstanbul, 1992.
- ÜNAL**, İsmail Hakki, "*Fazlur Rahman'in Sünnet Anlayışı ve 'Yasayan Sünnet' Kavrami Üzerine*", İslami Araştırmalar Der. Fazlur Rahman Özel Sayısı, IV, Sayı 4, Ekim, 1990.

Dipnotlar

- 1 Bu kitap, Fazlurrahman'ın, sünnet hakkındaki düşüncelerini, iddia ve delillerini en geniş şekilde ihtiva eden, konu ile alakalı temel eseri durumundadır.
- 2 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, çev. Salih Akdemir, Ankara Okulu yayınları, Ankara 1995, s.13.
- 3 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.18.
- 4 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.18, 28, 31, 32, 44.
- 5 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.17-18.
- 6 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.17.
- 7 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.18.
- 8 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.25; Fazlurrahman'ın sünnet anlayışına yönelik bâzi tenkitler için bkz. Ünal, İsmail Hakki, "Fazlurrahman'ın Sünnet Anlayışı ve 'Yasayan Sünnet' Kavramı Üzerine", İslâmi Araştırmalar Der. Fazlurrahman Özel Sayısı, cilt IV, sayı 4, Ekim, 1990, s.285-294.
- 9 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.41.
- 10 Ebû Yûsuf, er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâî, tahkik, Ebu'l-Vefa el-Efganî, Lecnetu İhyâi'l-Maârifî'n Numaniyye, Misir 1357, s.131.
- 11 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.42.
- 12 Ebû Yûsuf, er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâî, s.76.
cii إنما يؤخذ في هذا بالسنة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وعن السلف من أصحابه ومن قوم فقهاء
mlesini Fazlurrahman'ın yanlış tercüme etmesi ile ilgili olarak bkz. Ünal, İsmail Hakki, "Fazlurrahman'ın Sünnet Anlayışı ve 'Yasayan Sünnet' Kavramı Üzerine", s.290. İ Hakki Ünal'ın mezkur ibareyi tercümesi ise şöyledir: Esas alınacak şey sadece Rasûlullah (s.a.v.) in sünneti ve O'nun geçmiş Ashâbinin ve fukahenin uygulamalarıdır. Bkz. Aynı yer.
- 13 Ebû Yûsuf, er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâî, s.11; Krs. Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.44.
- 14 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.44.
- 15 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.44-45.
- 16 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.45.
- 17 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.46, 84, 90, 96, 184.
- 18 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.84.
- 19 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.85.
- 20 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.86.
- 21 Bizatihi saçma ve batıl olan rivâyetlerin ruhunun Hz. Peygamber'e nasıl ulaşacağı merak konusudur.
- 22 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.90.
- 23 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.137. Fazlurrahman, "Hadis'in sünnet malzemesi, Sünnet'in ise, bu malzemedeki akıl yoluyla pratik normlar çıkarılması anlamına geldiği" şeklindeki iddiası ile ilgili olarak su örnekleri vermektedir: "Abdurrahman b. Mehdî (v.198/813) nin söyle dediği rivâyet olunmuştur: Süfyân es-Sevrî, sünnet konusunda değil, fakat Hadis konusunda bir otorite (imam) idi. Evzâî için ise aksi söz konusu idi; İmam Mâlik ise, bu iki özelliği sahsında mükemmel bir biçimde bir araya getirmiştir." Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmi Metodoloji Sorunu, s.137 (22. Dipnot). Bu örneklerde geçen sünnet lafzının 'itikat' anlamında kullanıldığı ile ilgili olarak bkz. Kirbasoglu, M. Hayri, "Ehlu's-Sunne Kavramı Üzerine", İslâmi Araştırmalar

- Der., sayı 1, Temmuz, 1986. Fazlurrahmanin iddiasini teyid için vermiş olduğu örneklerdeki sünnet lafzının itikad mânâsına gelmesi durumunda, iddianın mesnedsiz kalacağı ortadadır.
- 24 Ünal, I. Hakki, “Fazlurrahman’ın Sünnet Anlayışı ve ‘Yasayan Sünnet’ Kavramı Üzerine”, s.294.
- 25 Fazlurrahman, İslâm, çev. Mehmet Dag-Mehmet Aydın, Selçuk yayınları, II. baskı, İstanbul 1992, s.76.
- 26 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu, s.19, 25.
- 27 Bu mektup H. Ritter tarafından “Der Islam, Band XXI, Heft I, ss. 183, Berlin und Leipzig, 1933” de yayınlanmış bulunan “Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit. I. Hasan al-Basri” adlı makalesinin sonunda edisyon kritikli olarak nesredilmiştir. Hasan Basri’nin bu mektubu, az önce bahsedilen edisyon kritikli metin esas alınarak, Lütfi Dogan – Yasar Kutluay tarafından “Hasan Basri’nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervân’a Mektubu” adıyla Türkçe’ye tercüme edilmiş ve A.Ü.I.F. Der. cilt III, sayı 3-4, s.75-84, Ankara, 1954 de yayınlanmıştır.
- 28 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu, s.19-20.
- 29 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu, s.25-26.
- 30 Bu iddianın kritiği için bkz. Fazlurrahman, İslâm, s.77; A’zamî, Mustafa, İslâm Fikhi ve Sünnet, Oryantalist J. Schacht’a Elestiri, çev. Mustafa Ertürk, İz yayıncılık, İstanbul 1996, s.155-156.
- 31 A’zamî, Mustafa, İslâm Fikhi ve Sünnet, s.155.
- 32 Dogan, Lütfi-Kutluay, Yasar, “Hasan Basri’nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervân’a Mektubu”, A.Ü.I.F. Der. cilt III, sayı 3-4, s.75.
- 33 Ebû Yûsuf, er-Redd alâ Siyeri’l-Evzâî, s.131.
- 34 Fazlurrahman, Islamic Methodology In History, Islamic Research Institute, Iind. Reprint, Islamabad 1984, s.29; Krs. Ünal, İsmail Hakki, “Fazlurrahman’ın Sünnet Anlayışı ve ‘Yasayan Sünnet’ Kavramı Üzerine”, s.289.
- 35 Ebû Yûsuf, er-Redd alâ Siyeri’l-Evzâî, s.131-135; Krs. Ünal, İsmail Hakki, “Fazlurrahman’ın Sünnet Anlayışı ve ‘Yasayan Sünnet’ Kavramı Üzerine”, s.289.
- 36 Ebû Yûsuf, er-Redd alâ Siyeri’l-Evzâî, s.134-135.
- 37 Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu, s.43.
- 38 Ebû Dâvud, Cenâiz, 80.
- 39 Fazlurrahman, İslam, s.80.
- 40 Ebû Dâvud, Cenâiz, 80. Bu hadis ayrıca şu kaynaklarda da geçmektedir: Buhârî, Cenâiz, 20; Müslim, Hacc, 93-94; Tirmizî, Hacc, 105; İbn Mâce, Menâsik, 91; Ahmed b. Hanbel, I, 328.
- 41 Ebû Dâvud, Cenâiz, 80.